

# “DEVİRİM İHRACI” POLİTİKALARI KAPSAMINDA İRAN İSLAM DEVRİMİ VE ETKİLERİ

MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ  
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER BÖLÜMÜ  
ŞULE GÜZEL

## ÖZET

Bu çalışmanın ana amacı, başarıyla elde edilen 1979 İran İslam Devrimi'nin başarısızlıkla sonuçlanan devrim ihracı politikalarına evrilme sürecine ilişkin genel bir değerlendirmede bulunmaktır. İlk olarak devrime giden süreç ekonomik, sosyal ve siyasi yönden ele alınmış, devrim başarısının arkasındaki sebepler ve karşılaştığı engeller incelenmiş, devrimin iki kutuplu uluslararası ortamdan nasıl etkilendiğine vurgu yapılmış ve devrim sonrası bölge ülkelerde oluşan tehdit algısına değinilmiştir. Daha sonra devrimin Türkiye’de yarattığı etkiler genel olarak incelenmiş ve son olarak devrim sonrası İran İslam Cumhuriyeti’nin dış politikasının devrim ihracı çalışmaları kapsamında nasıl şekillendiği ülke ilişkileri ile örneklendirilmiştir.

*Anahtar Kelimeler:* İran, Devrim İhracı çalışmaları, Dış Politika, Orta Doğu, Türkiye

## GİRİŞ

Tarihsel açıdan bakıldığında yüzyıllardır monarşi geleneğine sahip olan İran, 1979 İslam Devrimi ile bu geleneğe ve Şah rejimine son vermiştir. 1979 İran İslam Devrimi Ayetullah Humeyni'nin dini liderliğinde kurulan dini bir cumhuriyet rejimi ile sonuçlanmıştır. Bu dini rejim Şii mezhebine dayandırılmış ve İslam dini siyasal bir söyleme bürünmüştür. Şii nüfusa sahip birçok ülke devrimden etkilenmiştir. Suudi Arabistan, Kuveyt, Bahreyn ve Irak'ta Şii ayaklanmaları çıkmıştır. Bu ayaklanmalar neticesinde İran düşmanlığı artmıştır. Tüm bunlara karşılık yeni rejim ile birlikte İran'ın Amerika ve İsrail ile olan ilişkileri de zarar görmüştür. Amerika; İran, Irak ve Kuzey Kore'yi “şer üçgeni” olarak tanımlamış ve İran karşıtı propagandalara başlamıştır. Bunun üzerine Humeyni de ABD'yi “büyük şeytan” olarak nitelendirmiş ve Amerikan düşmanlığı hızla popülerlik kazanmıştır. Muhammed Rıza Pehlevi'nin Amerikan dostluğu sonucunda elde ettiği tüm destek Şah rejiminin yıkılmasıyla son bulmuştur. ABD ise Ortadoğu'daki büyük bir müttefikini kaybetmiştir. İran, İsrail ile de diplomatik ilişkilerini kesmiş ve Filistinli Arapları desteklemeye başlamıştır. Bu durum Filistin meselesini uluslararası arenaya taşıırken İsrail için büyük bir tehdit algısı doğurmuştur. Devrim İslamcı hareketler üzerinde de büyük bir etki yaratmıştır. Terör örgütlerine verdiği destek İran'ın imajını büyük ölçüde zedelemesine rağmen İran-Irak savaşı ve yeni rejimle birlikte Pehlevi'nin aksine Batı'ya sırt çeviren yeni İran konumu devrimin devamlılığında etkili olmuştur.

## DEVİRİME GİDEN SÜREÇ

1979 İran İslam Devrimi Orta Doğu coğrafyasında birçok önemli değişim ve dönüşüme sahne olmuştur. Hem asırlardır süregelen monarşi geleneğine son vermiş hem de İran'ın iç ve dış politikasını derinden etkilemiştir. Devrimin ideolojik temelli olması ve toplum içindeki muhafazakâr, liberal ve aşırı sol grupların ittifakının sağlanması devrimin başarısını ve etkisini katmerlendirmiştir. Bu kadar farklı grupları bir araya getiren sebep ise Şah rejimi uygulamalarının toplumun her kesiminden tepki görmesidir. Şah rejimi uygulamaları dışında toplum içindeki gelir eşitsizliği, Şah ve çevresinin Müslüman halkın tepkisini alacak şekildeki görkemli yaşam tarzı ve yolsuzluk iddiaları gibi ekonomik, sosyal, siyasi ve dini birçok sebep devrimin diğer itici güçleri olarak sayılabilir. (YURDAKURBAN, 2007)



Devrimle birlikte İslam dini siyasal bir söyleme dönüşmüş ve İslam'ın Şiilik mezhebi temellerince yeniden uyanışına işaret etmiştir. Devrim lideri Humeyni “Velayet-i Fakih” isimli eseri çerçevesinde şeriat esasları ile Şiilik mezhebine dayalı dini bir cumhuriyet kurmuştur. Devrimin oturması zaman almış ve engellerle karşılaşmıştır. Dönemin hâkim iki kutuplu siyasal sistemine atıf yapan “Ne Batı ne Doğu, ancak İslam” sloganıyla yeni bir üçüncü yol olma gayesindeki İran özellikle Batı dünyasının tepki ve endişesiyle karşılaşmıştır. Bu bağlamda ABD ve İngiltere başta olmak üzere Batılı güçler İran'a ambargo uygulamışlardır. Küresel tehditlerin yanı sıra bölge aktörlerinin de büyük tepkisi olmuştur. Özellikle Körfez bölgesindeki monarşiler ile bölgedeki tüm statükocu rejimler devrimci fikirleri tehdit olarak algılamışlar ve bu gerginlik günümüze değin süregelmiştir. Bu sebepten Humeyni İslam ümmetinin birleştirilmesi konusuna sıkça vurgu yapmış ve halkına yabancı oldukları gerekçesiyle Orta Doğu'daki diğer rejimleri eleştirmeye başlamıştır. (ATAMAN, 2014) Tüm bu gelişmeler İran karşıtlığını doğururken, İran içinde de anti-Amerikancılık yükselişe geçmiştir.

## DEVİRİMİN TÜRKİYE'YE ETKİLERİ

“İran'ın batısında hem Avrupalı hem Asyalı bir ülke olarak Türkiye, Arap topraklarının sınırında ama Arap değil. Topraklarının büyük kısmı Orta Doğu bölgesi dahilinde olmasına rağmen buradaki çatışmalardan kendini uzak tutmaya çalışmıştır. İranlılar Türkiye'yi arka bahçelerindeki en önemli askeri ve ekonomik rakipleri olarak görmektedirler.” (MARSHALL, Mart, 2018) Türkiye'de İran Şiilerine karşı Sünni Müslümanlar çoğunluktadır. Devrim söylemlerinden rahatsız olan Türkiye bölgenin tek laik ülkesi konumundadır. Türkiye

özellikle 1980lerin sonunda Avrupa tarafından devamlı reddedilmesine rağmen Batı Blok'una ait bir ülke olma gayreti içinde olmuştur.

İran Devrimi olduğunda Türkiye'nin üzerinde durduğu üç endişesinin olduğu görülmektedir. Bunlardan ilki, İran Devrimi'nin etkisiyle İslamcı hareketlerin Türkiye'de güç kazanmaları ve rejimin laik kimliğini tehdit etmeleri ihtimalidir. İkincisi ise devrim sonrasında İran'da devletin çözülmesi ve toprakları üzerinde bağımsız bir Kürt Devleti kurulması endişesidir. Üçüncü ve son olarak, devrimle birlikte ABD etkisinden çıkan İran'ın Sovyet etkisi altına gireceği düşüncesidir. (ELHAN, 2016)

Tüm bu nedenler göz önünde bulundurulduğunda Türkiye İran'daki değişime başta ılımlı yaklaşırsa da Şiilik mezhebine dayalı kurulan cumhuriyet rejimi ve sonraki süreçte İran'ın rejim politikaları kapsamındaki söylemleri Türkiye için de bir tehdit algısı yaratmıştır. Karşılıklı duyulan tüm bu tehdit ve güvensizlik ortamı ideolojik çatışma yaratmasına rağmen Türkiye ve İran arasındaki ilişkiler devrim öncesine nazaran çok daha iyiye giderek iş birliğini de beraberinde getirmiştir.

## **“DEVİRİM İHRACI” POLİTİKALARI**

İran İslam Cumhuriyeti özellikle devrim sonrası ilk 10 yılda “devrim ihracı” çalışmalarını dış politikası olarak belirlemiştir. Devrimciler yeni cumhuriyetin başta Müslüman toplumlar olmak üzere tüm dünyada ezilenlere yardım etmesini, İslami devrimci hareketlerin koruyuculuğunu üstlenmesini temel hedef olarak belirlemiştir. Her ne kadar Sünni ve Şii Müslümanlığı kardeşliğine vurgu yapılsa da İslam dünyasında yeterince destek bulamamıştır. Öyle ki bu düşünce zamanla Şiiliğin yaygınlaştırılması propagandası olarak algılanmıştır. (GÜNDOĞAN, Mayıs 2011) İran, “Müslümanların Hac dolayısıyla bir araya gelip Amerika ve İsrail aleyhinde bulunmadıktan sonra hacı olamayacaklarını” ileri sürmüştür. (ARI, 1998) İran devrim ihracı politikaları ve söylemleri nedeniyle kendini bölgede izole etmeye mecbur bırakmıştır. İran dış politikasının en belirgin faktörü ideoloji olmuştur fakat İran yalnızca ideolojiye dayalı bir dış politika izleyememiştir. Bu da devrim ihracı politikalarının etkisiz kalmasının bir sonucu olarak karşımıza çıkar. İran'ın dış politikasını belirleyen diğer faktörler arasında jeostratejik gerçekler, tarihsel miras, İran'ın etnik, dini ve kültürel yapısı, ülkenin ekonomik koşulları, ordunun durumu ve askeri ihtiyaçlar, stratejik-doğal kaynakların varlığı, basın-yayın ve kamuoyunun etkisi, anayasal kurumların etkisi, rejim içi çekişmeler ve uluslararası sistemin yapısı bulunmaktadır. Bu faktörler farklı olaylarda farklı şekillerde ortaya çıkmışlardır. Örneğin, büyük şeytan olarak görülen ABD ile İran ilişkilerinde tarihi süreç içerisinde oluşan Amerikan karşıtlığı etkili olurken, küçük şeytan olarak adlandırılan Sovyetler Birliği ile ilişkilerde uluslararası sistemin yapısı etkili olmuştur. Her iki devleti de şeytan olarak niteleyen İran, birisiyle ilişkilerini kökten bozarken, diğeriyle sıcak ve yakın ilişkiler kurabilmiştir. İran'ın Suudi Arabistan ve Körfez ülkeleri ile ilişkileri ise ideoloji ve petrol ekonomisi etrafında şekillenmiştir. İdeolojik olarak düşmanca bir tutum sergilemesi gerekirken, Türkiye-İran ilişkileri devrim öncesine nazaran karşılaştırma yapılamayacak ölçüde iyi ve yakın olmuştur. Şii nüfusa sahip Azerbaycan'ı ele alacak olursak; İran nüfusunun %24'ü Azeri'dir ve Azerbaycan-Ermenistan çatışmasında İran'ın tutumu

Ermenistan'dan yana olmuştur. Bu da bize gösteriyor ki; İran, Azerbaycan ile aynı dini görüşe sahip olmasına rağmen Güney Azerbaycan sorunu yüzünden devamlı problem yaşadığı Azerbaycan'ı desteklememektedir.

1979 Devriminden günümüze İran'ın "devrim ihracı" politikalarının çok da başarılı olamadığı aşikârdır. Devrimin ve yeni devletin Şii ve Fars niteliği, İslam ülkelerindeki mevcut rejimlerin radikal hareketlere karşı mücadelede kazandıkları tecrübeler, İran İslam Cumhuriyeti'nin ekonomik ve askeri gücünün sınırlılığı, devrimin evrensel mesajlarının Müslüman olmayan dünyada yankı bulmayışı, ABD'nin İran'ı kuşatma politikasının başarısı, İran rejiminin yanlışları (ABD ile silah ticareti, Sovyetler Birliği ile yakın ilişkiler, baskıcı Suriye yönetimi ile yakın ilişkiler, Irak Savaşında mutlak zafer ısrarı, Ermenistan ile yakın ilişkiler, vs.) bu başarısızlığın temel faktörleri olarak gösterilebilir. (GÜNDOĞAN, Mayıs 2011)

## SONUÇ

İran İslam devrimi İran'ın iç ve dış politikasında büyük değişiklikleri beraberinde getirmiştir. Bu değişikliklerin belki de en olumsuz etkiye sahip olanı İran'ın ABD desteğinden mahrum kalışıdır. Nükleer Kriz ile birlikte bu mahrumiyet ilerleyen zamanlarda daha da önem kazanmıştır. Devrim akabinde küresel anlamda büyük bir tepkiyle karşılaşan İran iyice yalnızlaşmıştır.

İran'da devrim sonrası din konusu büyük bir hassasiyet kazanmış ve İran siyasetine yön veren bir konuma gelmiştir. Bunun en somut örneği dinin anayasaya girmiş olmasıdır. Velayet-i Fakih anlayışı çerçevesinde İslam'ın koruyuculuğunu üstlenen İran bu şekilde Ortadoğu'ya açılmayı amaçlamıştır. Fakat bu söylem ne Amerika ve İsrail'in bölgedeki etkinliğini azaltmış ne de bölge ülkelerinden destek bulabilmiştir. Bölge ülkelerinin İran korkusundan faydalanan ABD, bölgede birçok üs elde etmiştir. Özellikle Sünni birçok bölge devleti de İran'dan rahatsız olmuş ve İran-Irak savaşındaki tutumlarıyla da tepkilerini göstermişlerdir.

Devrim sonrası Şah dönemiyle tamamen zıt düşen bir politika güdülmüştür. İç/dış politikada temel amaç güvenlik olarak belirlenmiş, ülkenin ve özellikle rejimin güvenliği için rejim ihracı politikaları hız kazanmıştır. İran, tüm dünya Müslümanlarının koruyucusu olmasında bulunduğu haklı gerekçe ile rejimi İran dışına taşıyarak dünyaya açılmayı hedeflenmiştir. Fakat bu politikalar temelde Şii özelliklerinin yoğunluğu ve milliyetçi söylemler nedeniyle yetersiz kalmıştır. Bölge ülkelerinin etniği İran gibi Fars değil Arap ve Türklerden oluşmaktadır bu durum İran'ın milliyetçi söylemlerinin ters tepmesine neden olmuştur. İlaveten bölge ülkelerinin geneli Şii olsa da Şiiliğin kendi içinde konsolide olamaması rejim ihracı politikaları için ayrı bir engel teşkil etmektedir. İran'ın Azerbaycan-Ermenistan çatışmasındaki tutumu kendi çıkarları doğrultusunda olmuştur ve bu da İran'ın her zaman rejim ihracı politikasına sadık kalmadığını göstermektedir. Bu durumun benzerini Çeçenistan'da da görüyoruz. İran Müslüman olmalarına rağmen Çeçenistan-Rusya savaşında Çeçenlere destek vermemiştir. Bu iki örnekten de açıkça anlaşılacağı gibi, anayasaya girerek İran siyasete yön verici olarak belirlenen "din" İran'ın kendi içindeki handikabı olmuştur.

## Kaynakça

- ARI, T. (1998). *Basra Körfezi ve Ortadoğu'da Güç Dengesi*. İstanbul: ALFA Yayınları.
- ATAMAN, M. (2014). İran Devrimi. T. A. Davut Dursun içinde, *Orta Doğu'da Siyaset* (s. 102). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- ELHAN, N. (2016). İran Devrimi'nin Türkiye'de Yansımaları: İrancılık ve İrancı İslamcılık. *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, 34-38.
- GÜNDOĞAN, Ü. (Mayıs 2011). Geçmişten Bugüne İran İslam Devrimi: Genel Değerlendirme. *Ortadoğu Analiz*, 95-99.
- MARSHALL, T. (Mart, 2018). *COĞRAFYA MAHKUMLARI*. İstanbul: Epsilon Yayınevi.
- YURDAKURBAN, İ. (2007). DEVRİM SONRASI İRAN DIŞ POLİTİKASI. *Yüksek Lisans Tezi*. Konya.